

Krešimir Kužić, *Hrvatska obala u putopisima njemačkih hodočasnika XIV. – XVII. st.: opora – vinorodna – kršćanska*, ser. Biblioteka znanstvenih djela, knj. 174, Split: Književni krug, 2013., 623 str. + 1 CD

Monografsko ostvarenje s priloženim izvorima Krešimira Kužića prvo je cjelovito djelo koje hrvatskoj znanstvenoj, stručnoj i široj javnosti predstavlja putopisne zabilješke 59-orice njemačkih kasnosrednjovjekovnih i ranonovovjekovnih hodočasnika koji su ploveći uzduž istočnojadranske obale putovali u Svetu Zemlju te su bilježili svoja razmišljanja i vijesti o prošlosti i svakidašnjici življenja našijenaca u njezinim lukama. Autor je svoju monografiju podijelio u tri nosive cjeline. Prvu čini povijesna studija koju je podijelio u devet poglavlja, drugu 94 prevedena putopisa nastala u razdoblju od 1376. do 1636. god., a treću digitalni snimci sviju prevedenih putopisa na CD nosaču, umetnutom u unutarnji presavijeni dio stražnjih korica knjige.

»Uvod« (str. 9 – 10) je autoru poslužio da čitatelje upozori na bogatstvo podataka o hrvatskim zemljama koje su nam u trajno naslijeđe ostavili hodočasnici na svojim proputovanjima te na činjenicu da je unatoč tome vrlo mali broj hrvatskih povjesničara obratio pozornost na njihova svjedočanstva.

U drugome poglavlju, »Hodočasnici i hodočašća« (11 – 64), saznajemo kako su nakon mukotrpnog putovanja od svojih polazišta preko alpskih prijevoja njemački hodočasnici dospijevali do Venecije iz koje su nastavljali put morem uz istočnojadransku obalu prema Svetoj Zemlji. Teškoće je same plovidbe (morska bolest, loša prehrana na brodovima, problem koji bi nastao samo slutnjom o pojavi kuge, opasnost od muslimanskih gusara, iznenadne nevere i oluje) autor vrlo slikovito, premda tek u crticama, opisao. Na isti je način opisao i svjetliju stranu hodočašćenja: druženja s ostalim putnicima, zabave i razgovore koji bi završavali s anegdotalnim i gotovo fantastičnim pričama, poput one u kojoj se spominje da u »Puli postoje tri bunara – u jednom novac, u drugom vatra, a u trećem voda« (20). Nakon što bi se domogli bliskoistočne obale, redovito luke u Jaffi, nastavljali bi prema »Središtu Svijeta« – Jeruzalemu – trpeći neugodnosti i torture lokalnog žiteljstva islamske vjeroispovijesti na svakom koraku. Slijedi potom opis povratka, koji je znao potrajati i više desetljeća, jer se događalo da bi lokalne vlasti hodočasnike zatvarali i držali ih kao sužnjeve, ako bi posumnjale da su u bilo kakvoj vezi s kršćanskim snagama koje bi na Mediteranu izvele kakav napad. Tako je, primjerice, Konrad od Einsiedela uhvaćen tijekom hodočašća 1427., a oslobodio ga je Ivan (János) Hunyadi tek 1456. god. kod Beograda. No, u obiteljima su preživjelih hodočasnika uspomene na njihovo putovanje u Svetu Zemlju trajale naraštajima. Tek su osmanski prodori koji su dopirali i do samog Beča, kao i vjerski sukobi (pojava Reformacije) u 16. st., u tolikoj mjeri prorijedili hodočasnike iz njemačkih zemalja da ih gotovo više i nije bilo u Svetoj Zemlji. Interes se, međutim, među kršćanima Svetoga Rimskog Njemačkog Carstva nije ugasio. Tažili su ga kupujući tiskanu putopisnu hodočasničku literaturu koja je cvjetala diljem Carstva. Veći je dio ovog poglavlja autor posvetio kratkim biografijama autora putopisa, sudionika hodočašća (plemićima i slugama) te izdavačima putopisa.

Autor u poglavlju »Političko, vjersko i kulturno okruženje« (65 – 100) nakon kratka opisa vojnopolitičkog stanja prostora s kojeg i kojim hodočasnici putuju (pojašnjenja i kratke informacije o njemačkim, mletačkim i turskim ratovima) težište izlaganja prebacuje na oveće potpoglavlje »Znanje o Hrvatskoj« (73 – 100). U njemu sustavno u manjim poglavljima donosi niz dragocjenih informacija o dojmovima, opažanjima i shvaćanjima koja su hodočasnici upijali putujući hrvatskom obalom pa je tako sustavno iznio njihova znanja o imenima i prostiranju hrvatskih zemalja, pripadnosti tih zemalja ondašnjim državama, vjerskim običajima i prilikama te o svetištima, svetačkim relikvijama i hagiografskim legendama tradicionalno ukorijenjenim po mjestima u koja su uplovljavali.

Ipak, u sljedećem su poglavlju zasebno obrađeni »Naši gradovi i krajevi« (101 – 164). Već na samom početku, u kratkom potpoglavlju »Umag i Novigrad« (105 – 106), autor upozorava citirajući Feliksa Fabrija da je od Umaga, dalje na jug, slijedio niz gradova »kojih je puna Istra« (106). Drugi je pak hodočasnik, Hans Stockar, zadržavši se u Umagu sa suputnicima, primijetio da je u okolici tog grada puno konja, što ih je podsjetilo na njihovu Njemačku. Grad je »Poreč i otoci« (106 – 109), za razliku od Umaga i Novigrada, bio redovitim pristaništem mletačkih lađa koje su prevozile »palestinske putnike« te se stoga u manjem broju njihovih putopisa nalazi i niz detalja zanimljivih za proučavanje sakralne baštine i urbanističkog razvoja grada, koji je zbog dobre obrađenosti zemlje u okolici nudio raznovrsnu i kvalitetnu hranu parunima brodova i, što je bilo vrlo važno, jeftiniju od one koju su mogli kupiti u Veneciji. Unatoč tome, dočepavši se Poreča, hodočasnici su, iskusivši prve nelagodnosti putovanja morem (morska bolest), nakon što bi se okrijepili, uglavnom žurili nastaviti putovanje. Slično su i prilikom povratka, zbog žurbe da se što prije dokopaju kućnog praga, kratko u njemu boravili tražeći u tom peljarskom gradu lokalne vlasnike manjih brodova kojima bi produžili putovanje prema Veneciji. Zbog toga je veći broj hodočasnika Poreču posvetio svega nekoliko riječi. Premda je, poput Poreča, bio također peljarskim središtem, grad »Rovinj i otoci« (109 – 110) palestinskim je hodočasnici služio tek kao mjesto u kojemu su se zadržavali tijekom danjeg svjetla. Rijetko se kada noćilo u njemu jer nije imao svratišta za putnike. Tijekom tih jednodnevnih posjeta putnici su uglavnom hodočastili sv. Eufemiji i trudili se okrijepiti se vodom, vinom i hranom. Grad je »Pula i otoci« (110 – 115), međutim, u velikoj mjeri plijenio pozornost hodočasnika jer su odreda bili zadivljeni ostacima rimskih kazališta, amfiteatra i sarkofaga koji su se nalazili uzduž cesta prema Vodnjanu, Nezakciju, Medulinu i Verudi. Svi su te spomenike nastojali povezati s njima poznatim legendarnim junacima, vitezovima i vladarima. Tako su kazališta, osobito veliko južno rimsko kazalište, povezivali s vitezom Karla Velikog, Rolandom (Orlando), ali i s ostrogotskim kraljem Teodorikom (poznatijim pod imenom opjevanoga njemačkog junaka Dietricha od Berna/Verone) te sa starofrancuskim križarskim vitezom Renautom de Montaubanom (njem. Reinolt, tal. Rinaldo), pa čak i s kraljem Arturom. Unatoč dugotrajnoj gospodarskoj krizi i lošoj demografskoj slici grada, hodočasnici hvale vino, masline, usoljenu tunjevinu i obilje pitke vode koju su u Puli kupovali. Sredinom 16. st., u jeku posvemašnjeg propadanja grada zbog endemične malarije, grof Albrecht od Löwensteina spomenuo je da je Pula »grčki grad«, što i nije bilo čudno jer su Mlečani u nastojanjima revitaliziranja te važne luke 1540. i

1558. g. kolonizirali svoje podanike iz Nauplionia i Malvazije. Obilaskom rta Kamenjaka većina »palestinskih putnika« zaključuje kako napuštaju Istru i plove prema Dalmaciji ili, kako je češće zapisivana, prema Slavoniji. Potom slijede opisi Osora (115 – 116), Zadra (116 – 124), Biograda (124 – 127), Šibenika (127 – 131), Trogira i Splita (131 – 132), Hvara (133 – 137), Korčule (138 – 140), Dubrovnika (141 – 158) te Herceg-Novog, Kotora, Budve, Bara i Ulcinja (158 – 161).

No, u poglavlju koje slijedi najbolje su opisani »Naši ljudi« (165 – 186), koji su hodočastili u Svetu Zemlju ili su bili s njom povezani na bilo koji drugi način. Autor, dakle, u tom poglavlju analizira razloge odlaska »naših ljudi« na hodočašće, potom opisuje njihovu pratnju, pomorce i robove te našijence koji su prelaskom na islam uspijevali ostvariti zavidne karijere u državnim upravama sultanatâ, mahom u onima povezanim s Osmanskim Carstvom. Među »ostalima« autor je posebnu pozornost posvetio franjevcima rodom iz hrvatskih krajeva, koji su dio svojega pastoralnog rada proveli kao »Čuvari Svete Zemlje« u Jeruzalemu.

Preuzimajući naslov rukopisa Wenera Rotha, autor je u poglavlju »Knjiga o moru« (187 – 214) opisao vrste lađa na kojima se putovalo te zapovjedne i strukture brodskih posada koje su brinule o putnicima. Posebna je potpoglavljia posvetio parunima (donosi čak i kronološku listu paruna spomenutih u hodočasničkim rukopisima, ali i onih koje spominju drugi izvori) i galijotima. Uz sve nabrojano donose se i vijesti o vrstama utvrda na koje su se članovi posade i hodočasnici mogli osloniti tijekom putovanja, potom o naoružanju (osobito o vrstama topova) te o raznolikosti jadranskoga životinjskog i biljnog svijeta.

»Vremenske, klimatske i morske pojave« (215 – 222) autor je opisao u kratku, ali opet zanimljivu poglavlju u kojem se mogu pronaći gotovo bizarne vijesti, poput one da je nekog jadrnika u blizini Poreča 5. srpnja 1495. za trajanja velike nevere ubila munja dok je brao smokve (219) ili opisujući »zla mjesta« vijest da je na Kamenjaku u blizini Premanture 1519. g. potonula nava nosivosti 500 bačava na putu s Cipra za Veneciju (221).

Okosnicu teksta poglavljia »Trajanje putovanja« (223 – 230) čini pedantno kronološki sastavljena tablica iz koje se lako mogu pratiti sve faze (od luke do luke) trajanja plovidbe od Venecije do Krfa. Uz to je u zasebnom potpoglavljia autor analizirao i pouzdanost vijesti o udaljenostima između luka u kojima su »palestinski putnici« pristajali ili uz njih samo prolazili.

»Zaključak« prvoga dijela (231 – 232) autor koristi kako bi ocijenio historiografska postignuća izučavanja katoličkih hodočašća i dodatno pojasnio potrebu srednjovjekovnog katolika da krene na put prema Svetoj Zemlji upozorivši da se suvremena hodočašća ne bi smjela uspoređivati s onima u srednjovjekovlju jer se opravdano pita: »Tko bi danas igdje išao kad bi s izvjesnošću znao da ga tamo ili putem mogu pljuvati, tući, ucjenjivati, otimati ili još gore – ubiti?« (232). Slijedi potom 31 zemljovid pravaca plovidbe od sjevernog Jadrana do bliskoistočnih luka na nepaginiranim stranicama i obimna »Literatura« (233 – 254) korištena za pisanje toga prvog dijela monografije.

U drugome dijelu knjige, naslova »Prijevodi putopisa« (257 – 558), autor kronološki prezentira (1376. – 1636.) mahom vlastite prijevode 94 putopisa. Vrijednost se tih prijevoda ogleda i u činjenici da su izvorni tekstovi pisani različitim njemačkim dijalektima, što je uz napor razrješavanja ortografskih razlika i pogrešaka redaktora u raznim tiskanim kompilacijama putopisa samo dodatno podiglo izvrsnost obavljena posla. Stoga nije čudno da su recenzenti zaključili kako Krešimir Kužić zastarjele njemačke jezične oblike rješava »vrlo vješto i prevodi ih precizno i razumljivo«.

Na kraju se monografije nalaze »Kazalo osobnih imena« (559 – 586), »Kazalo zemljopisnih pojmova« (587 – 614) te kazalo »Sadržaja« (615 – 623).

Vještina autorova prevođenja može se provjeriti iščitavanjem izvornih tekstova putopisâ pohranjenih na CD nosaču, koji zapravo predstavlja treći integralni dio monografije. Sagledavši, dakle, djelo u cjelini, možemo bez zadržke zaključiti kako je ostvarenje Krešimira Kužića ne samo prvorazredno prevoditeljsko djelo, nego i vrhunsko historičarsko interdisciplinarno ostvarenje, nezaobilazno u znanstvenim istraživanjima koja slijede.

Ivan Jurković